

Nevidljiva adolescentica: ušutkani diskurs otpora u adolescentskoj književnosti. Slučaj Zore Ruklić

Zima, Dubravka

Source / Izvornik: **Crveni ocean: prakse, taktike i strategije rodnog otpora, 2016, 118 - 137**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:628124>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Dubravka Zima
Odjel za kroatologiju
Hrvatski studiji
Sveučilište u Zagrebu
dzima@hrstud.hr

Nevidljiva adolescentica: ušutkani diskurs otpora u adolescentskoj književnosti. Slučaj Zore Ruklić

Hrvatska adolescentska književnost, osobito u razdobljima prije početka 20. stoljeća i u njegovoj prvoj polovici, u dosadašnjim je povijesnim ili kritičkim istraživanjima slabije zastupljena¹, no u oskudnom korpusu tekstova² na tu temu uočavamo nekoliko osnovnih uporišnih točaka: kao ključno mjesto uspostave diskursa o adolescentskoj književnosti prepoznaju se tridesete godine 20. stoljeća i osobito roman *Sedmi be Josipa* (poslije Jože) Horvata iz 1939, kao i njemu pripadajuća ideja o buntovnom, radikalnom, neprilagođenom adolescentu koji se suprotstavlja uređenom društvu i njegovim figurama autoriteta, odgojnog i političkog. Novija istraživanja, međutim, osporavaju pionirsku poziciju *Sedmoga be* iz različitih očista i perspektiva³, ponajprije s obzirom na „skraćenu povijesnu perspektivu“ u promatranju adolescentske književnosti, kako to definira Majhut (2013), kao i s obzirom na predodžbe o adolescentici i adolescentu koje se pokazuju bitno društveno konstruiranima⁴. U tome smislu, s obzirom na uspostavu književnog prostora komunikacije u dječjoj književnosti već s kraja 18. stoljeća⁵, a osobito tijekom idućega, 19. stoljeća, nije izvjesno da bi se počeci adolescentske književnosti trebali tražiti tek u tridesetim godinama 20. stoljeća. Mladeži se, naime, bilo kao „odraslijoj seoskoj mladeži“⁶, ili samo „odraslijoj mladeži“⁷, upućuju književni tekstovi već od polovice 19. stoljeća, i to u obliku pedagoških tekstova, knjiga, duljih i kraćih pripovijesti, romana,

¹ O tome, kao i o problematici terminologije usp. poglavlje *Adolescentska književnost* u Hameršak, Zima 2015.

² O tome usp. Hranjec 1998, Crnković-Težak 2002, Težak 2008. i Zima 2008. i 2011.

³ Usp. Majhut 2013, Zima 2013 i Hameršak, Zima 2015.

⁴ Usp. Hameršak, Zima 2015: 339-373.

⁵ Usp. Hameršak 2011. i Majhut 2005.

⁶ Usp. npr. podnaslov romana Davorina Trstenjaka *U radu je spas: poučna pripovijest za odrasliju seljačku mladež* (1885).

⁷ Usp. npr. podnaslov romana Davorina Trstenjaka *Savka i Stanko: izvorna pripovijest odraslijoj mladeži* (1882).

tekstova u časopisima⁸, kao i funkcionalnih tekstova (primarno obrazovne funkcionalnosti). Također, u tome se razdoblju relativno jasno odvajaju pretpostavljeno rodno specificirane teme ili motivi, te se, prema kraju 19. stoljeća, već oblikuju rodno specificirani diskursi o smjernoj, pobožnoj, domoljubnoj i radišnoj adolescentici, najčešće školovanoj za učiteljicu, koja radosno napušta svoje zvanje radi udaje za poštenog i radišnog mladoga liječnika⁹ te, s druge strane, radišnom, domoljubnom, poštenom i odvažnom adolescentu koji odrasta u uspješnoga obrtnika i ženi se poštenom i ljupkom adolescenticom. Oni, dakako, reproduciraju identične životne i ideološke obrasce svojih fikcionalnih roditelja, unoseći, povremeno, tehnološki napredak, ali ne i osporavanje postojećeg poretka. „On će misliti tako, kao i ja“, navodi Stankov otac o svome sinu u romanu Davorina Trstenjaka *Savka i Stanko* (Trstenjak 1882: 106) iskazujući tako pregnantno razumijevanje središnje funkcije onodobnoga književnog diskursa koji kao primarnoga adresata konstruira adolescenticu/a. Tridesete godine 20. stoljeća, u tome smislu, donose tematsku, motivsku i predodžbenu razliku, odnosno uspostavljaju predodžbu o adolescentu koji, figurativno, neće misliti kao i njegovi roditelji i to će svoje osporavanje ili pobunu pokušati aktualizirati na različite načine. Za adolescenticu, međutim, nema mjesta u toj pobuni, kako se na prvi pogled čini. Naime, kao svojevrсни rodni parnjak Horvatovom *Sedmome be* mogao bi se, primjerice, čitati roman Zore Ruklić *Iz dnevnika jedne djevojčice* iz 1938, koji je na nekoliko razina podudaran *Sedmom be*: tekstovi su objavljeni u razmaku od godinu dana, oba su teksta oblikovana u dijarijskome modusu, oba su tematski usmjerena svakodnevicu adolescenata/adolescentica, u fokusu je oba teksta srednjoškolsko obrazovanje adolescenata/adolescentica. No dok se u *Sedmom be* uspostavlja već spomenuti diskurs pobune i začinje predodžba o „buntovničkoj“ prirodi (muške) adolescencije, *Dnevnik jedne djevojčice*¹⁰, kako se na prvi pogled čini, i dalje reproducira predodžbu o adolescentici koja ne osporava poredak, premda ga ponegdje stidljivo propituje. *Sedmi be* roman je o mladenačkom buntu, čak i političkom otporu čiji su protagonisti srednjoškolci, buntovnici, koji ne pristaju na licemjerman i duboko nepravedan društveni poredak, te

⁸ Npr. časopis *Pobratim* s odrednicom „zabavni i poučni list za odrasliju mladež“ izlazi od 1891.

⁹ O tome usp. Zima 2013.

¹⁰ Naslovi na koricama romana i na naslovnici knjižnoga bloka se razlikuju, tako da knjiga ima dva naslova: naslov na koricama je *Dnevnik jedne djevojčice*, bez navedenoga imena autorice, dok je naslov na početnoj stranici knjižnoga bloka *Iz dnevnika jedne djevojčice*, s imenom autorice iznad naslova, usp. Ruklić 1938.

su zbog tog neslaganja i bunta spremni podnositi i posljedice¹¹. Protagonistica Rukličkina romana, za usporedbu, sve svoje odluke i njihove posljedice donosi i osjeća u obiteljskom, privatnom kontekstu: nakon očeve smrti adolescentica mora odustati od svoje ambicije za višim obrazovanjem i preuzeti obiteljski obrt, čime se uspostavlja zanimljiv paralelizam odluka i posljedica adolescenta i adolescentice – njegove se odluke i posljedice koje iz njih proizlaze razvijaju u javnome, društvenome prostoru, dok je doseg njezinih odluka i posljedica isključivo privatn, obiteljski¹².

Nepobunjena i uklopljena adolescentica. Zora Ruklič *Iz dnevnika jedne djevojčice* (1938)

Roman *Iz dnevnika jedne djevojčice* objavljen je 1938. u Nakladi školskih knjiga i tiskarnica Savske Banovine i prema dostupnim podacima nije imao osobitu recepciju u vrijeme objavljivanja. Paratekstualna oprema romana¹³ višestruko je zanimljiva: na omotnoj naslovnici knjige naslov romana navodi se kao *Dnevnik jedne djevojčice*, bez naznake autorstva, te se u naslovnoj ilustraciji prikazuje skicirani prizor dnevne sobe, u kojoj u prvome planu za radnim stolom sjedi djevojka (nikako naslovna djevojčica, nego vidljivo odraslija adolescentica, usp. sliku 1), čija je ambivalentna priroda između djetinjstva i djevojaštva prikazana djetinjstvom frizurom (pletenuca¹⁴), dok odjeća i veličina njezina lika upućuju na adolescentsku dob. Djevojka je oslonjena na radni stol i piše, a osim njezinoga papira na stolu se nalaze knjiga, tintarnica i pero. U drugom planu ilustracije prikazano je dvoje odraslih koji sjede u naslonjaču, muškarac čita

¹¹ U tome kontekstu usp. paralelizam fikcionalnoga zapleta s izvanknjiževnim posljedicama objavljivanja romana, usp. Horvat 1999: 539. U romanu protagonist Milan biva izbačen iz škole nakon politički motiviranoga sukoba s profesorskim sinom Likotom, oportunistom, lažljivcem i moralno i politički sumnjivim suučenicom. Njegovim izbacivanjem iz škole roman završava, čime se Milanov politički i socijalni lik uspostavlja kao moralna paradigma, budući da nije popustio pred prijetnjama i ucjenama profesorskoga i školskoga zbora. S druge strane, roman je neposredno po objavljivanju zabranjen i zaplijenjen, čime se na simbolički način književni adolescentski politički i moralni bunt prelijeva i u izvanknjiževni kontekst. Horvat u autobiografskom tekstu svjedoči da je veći dio naklade ipak uspio spasiti od zapljene, iznijeti iz tiskare, pa i raspačati uz pomoć skojevske organizacije čiji je član bio, usp. Horvat 1999: 539. Roman je u vrijeme objavljivanja, usprkos zapljeni, imao i stanovitu recepciju, usp. Hameršak i Zima 2015: 356-358.

¹² Zanimljivo je, međutim, da u samoj završnici romana protagonistica tu svoju odluku nastoji interpretirati i kao društvenu, o čemu v. dalje u tekstu.

¹³ O paratekstu usp. Genette 1997.

¹⁴ Pletenuca se, kao obilježje djetinjstva, i izrijeком tematizira u tekstu, usp. „Pozdravila sam se najprije s Franom. 'No ja sam mislio da si veća, jer ovo je Tebi u čast (pokazao je rukom na barjak) i da si nekakva gospojica, a još su ti ostale pletenice na vratu.' Očutila sam kako mi krv udara u lice. 'A Tebi je ostao još tvoj dugi jezik.' Onda smo se svi smijali. Mislim da se njegovim prijateljima sviđao taj odgovor. Jamačno će me poštivati i vidjeti da netko može biti gospojica i s pletenicama.“ (Ruklič 1938: 13)

rastvorene novine, žena plete, a iznad njih nacrtan je pravokutni oblik koji predstavlja sliku na zidu iznad naslonjača, premda se ne razabire što je na slici. Perspektiva i motivi naslovne ilustracije jasno pokazuju dominaciju adolescentičina sadržaja – ona je u prvome planu, prikazan je motiv zapisivanja koji odgovara naslovu romana (dnevnički zapisi), ali prizor u drugome planu jasno pokazuje da taj djevojački diskurs, premda narativno i vizualno povlašten, ne osporava postojeći poredak u kojem je muškarcu (ocu) svojstveno čitanje novina, a ženi (majci) koristan ručni rad. Prizor u cjelini ujedno sugerira spokoj uređenoga, građanskoga doma (slika na zidu), koji je skroman (ogoljeli prizor bez suvišnih detalja), ali uredan. S druge strane, knjiga na radnome stolu upućuje na adolescentičinu obrazovnu ambiciju, što jest neka vrsta otklona od poretka prethodne, roditeljske generacije u kojoj majka ne čita. Sljedeći je zanimljiv dio parateksta nepotpisan kratak predgovor, naslovljen *Umjesto predgovora*, koji je, premda fizički odijeljen od teksta smještanjem na zasebnoj stranici, ipak dio narativnoga, fikcionalnoga teksta, s obzirom da fikcionalizira ontologiju teksta koji slijedi pripisujući njegovo autorstvo nepoznatome, fikcionalnome autoru/ici: „Kad sam jednom premetala po knjigama, našla sam neku bilježnicu. Bila je u modrim koricama. Počnem je prelistavati. Mladom rukom bile su ispisane stranice. Pisala ih je djevojčica koja je živjela pred mnogo godina... To se vidjelo po datumu. Kako je došla modra bilježnica među ove knjige? Ne znam. Pročitala sam sadržaj. Htjela sam je vratiti. Ali kome?“ (Ruklić 1938: *) Spomenuti davni datum, međutim, u tekstu se ne razotkriva, premda su zapisi u romanu, u skladu s konvencijama književnoga oblika dnevnika, datirani u pojedine mjesece, ali ne i godine (prvi je zapis koji slijedi nakon predgovora polu-datiran „u lipnju 19..“ Ruklić 1938:5; svi su pojedini dijelovi dnevnika datirani na jednak način, navođenjem mjeseca i znamenaka 19.., te se u tome smislu može rekonstruirati da dnevnički zapisi obuhvaćaju godinu dana, od jednog do drugog lipnja, ali ne i godine u kojima se zbiva radnja).

S druge strane, premda se taj neodređeni, ali davni datum na osnovi teksta ne može sa sigurnošću rekonstruirati¹⁵, može se čitati kao metafora na nekoliko razina, od kojih odabiremo razine dobi i roda: u nastavku teksta fikcionalnoga predgovora navodi se fikcionalni motiv pisanja i jasno određuje implicitn(i)a čitatelj/ica: „Tako će

¹⁵ Jedini mogući signal u tekstu pomoću kojega se može pokušati rekonstruirati vrijeme zbivanja jest kazališna predstava *Smrt majke Jugovića* u kojoj nastupa Marija Ružička-Strozzi, te kazališna matineja u Glazbenom zavodu održana u čast biskupa Dobrile, na kojoj također nastupa Ružička-Strozzi, usp. Ruklić 1938: 57-60. Prema Borisu Senkeru (Hrvatski biografski leksikon), ulogu u Vojnovičevoj *Smrti majke Jugovića* Marija Ružička-Strozzi prvi je put odigrala 1907. godine, usp. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11917>

doznati i druge djevojčice kako je živjela neka nepoznata djevojčica, imenom Darka“ (Ruklić 1938: *). Na taj se način djevojačka adolescencija, smještena u imaginarnu, fikcionalnu davninu, metaforički konstruira kao ne-vremenska, opća, a ujedno se implicitna čitateljica vrlo jasno rodno definira, čime se opisuje i pretpostavljena ciljna publika: adolescent se u ovome kontekstu uopće ne uzima u obzir. Kao što smo spomenuli, ovakva je autorska strategija (rodno unificirana ciljna publika i rodno definiran/a implicitn/a čitatelj/ica) već legitimirana u kontekstu adolescentske književnosti u prethodnim razdobljima, kada je adolescentska književnost bila jasno rodno odjelita i u tekstualnim narativnim postavkama i u apeliranju ciljne publike.

„Iracionalnost“ adolescencije: dob, školovanje i predodžbe o adolescentici

Dob fikcionalne dnevničarke Darke precizno je naznačena već u prvoj rečenici teksta: ona je upravo navršila četrnaest godina i zbog toga je ponosna i sretna. U početnim dnevničkim zapisima piše o školskim praznicima nakog završene osnovne škole, uvodeći već u prvom zapisu mali signal adolescentičnog neuklapanja: njezine su završne ocjene jako dobre, osim ocjena iz ručnog rada i crtanja („Tata opet naširoko pripovijeda kako je svršila njegova 'mala', koliko ima odličnih i koliko vrlo dobrih. (Onaj dobar iz ručnoga rada i crtanja uvijek mudro prešuti.)“ Ruklić 1938: 5), upravo onih predmeta koji su, kako pokazuje Dinko Župan (2013), do kraja 19. i na početku 20. stoljeća ključni predmeti u „discipliniranju“ i ideologiziranju ženskosti u obrazovnom sustavu. Darkini dnevnički zapisi prikazuju svakodnevicu djevojke iz gradske obrtničke obitelji. Otac je stolar i ima naučnika i šegrta, te nastoji svojoj kćeri pružiti više školovanje, tako da se ona ambiciozno priprema za višu učiteljsku naobrazbu, maštajući o budućem poslu seoske učiteljice kojim će najbolje pridonijeti svojoj domovini – školujući njezine najneobrazovanije slojeve. Nakon školskih praznika koje provodi kod strica na velikom seoskom gospodarstvu, dnevnički zapisi prikazuju početak Darkinog školovanja za učiteljicu, potom svakodnevni život uz bolesnog oca i zabrinutu majku, te uz nesebičnog, plemenitog i nadarenog pomoćnika u očevoj stolarskoj radionici i nekoliko prijateljica. Pripovjedni motivi uključuju čvrsto žensko vršnjačko prijateljstvo (naglašeno emfatičkim iskazima ljubavi i naklonosti prema prijateljicama i suučenicama), empatiju i sućut kao modus zahvaćanja klasnih odnosa (djevojačka sućut prema siromašnjima i radnicima), domoljubni zanos (potenciran i žarkom željom za učiteljskim zvanjem kojim će se najbolje pridonijeti napretku domovine) i vrlo važan motiv rada kao povlaštene vrijednosti u naraciji.

Primjerice, na mladenačkom izletu na koji djevojka odlazi sa svojim đačkim društvom, ali na njega zove i očevoga pomoćnika Ivu, dakle radnika, jedan od đaka predbacuje joj što se druži s radnikom i što ga je pozvala na izlet u đačko društvo u koje ne pripada:

„Brat jedne moje drugarice se sagne do moga uha i šane: 'Zašto ste povelili tog vašeg pomoćnika?' Gledala sam ga začuđeno, a on nastavi: 'Ne spada u naše društvo!' Nešto u meni planu: 'Ne spada!?!... A zašto da ne!?' Mladić načini kretnju kojom je oponašao Ivino držanje. Ustala sam i glasno rekla: 'Onda ne spadam ni ja ovamo. I ja sam ne samo đak, nego i radnik!'“ (Ruklić 1938: 32)

Na taj se motiv nadovezuje i lik maloga očevog šegrta, siromašnoga seljačkoga djeteta, za kojega se Darka brine, nastojeći za njega stvoriti ozračje doma što ga je morao prerano napustiti, ali i vrlo zanimljiv motiv djevojačkoga udruživanja, koji Majhut (2005) interpretira kao neku vrstu ženskoga pandana dječjačkoj družini karakterističnoj za dječji roman u prvoj polovici 20. stoljeća. Djevojke se udružuju s dva cilja: jedan je od njih humanitarni i uključuje dijeljenje simbolične pomoći siromašnim obiteljima za Božić, dok je drugi kreativan i odnosi se na časopis koji djevojke same uređuju i ispunjavaju. Međutim, nakon što djevojačko udruženje prikupi i podijeli oskudnu pomoć za Božić i nakon što objavi jedan broj časopisa, više se u dnevniku ne spominje, što može biti i signal promjenjive adolescentične pozornosti.

Sljedeći je važan motiv povezan s predodžbom o adolescenciji kao razdoblju promjene i o ambivalentnoj poziciji adolescentice koja je svjesna odgovornosti koje s odrastanjem preuzima, ali ih oklijeva preuzeti i rado bi se još zadržala u neodgovornosti djetinjstva; ovaj je motiv reprezentiran simbolom lutke koju stroga tetka uzima bez Darkina znanja¹⁶, a ona se nikako ne može pomiriti s tim gubitkom:

„Na svršetku četvrtoga razreda osnovne škole došla je k nama u posjete tetka iz Austrije. Čudila se kad me našla s lutkom.

– Darka je već prevelika, – govorila je tetka, – što će joj lutka. Igre sada prestaju. Neka radi ručni rad. (...)

Onda je rekla:

¹⁶ Ista je epizoda, čak i proširena, zadržana u drugoj verziji dnevnika iz 1983, a u zbirci *Mali dom* (1943) ista je zgoda ispričana u priči *Za svoju djevojčicu* kao zgoda tihe i plahe djevojčice Dorice.

– No, vidiš, Darka, čeka te velik posao. Učenje, ručni rad, njemački satovi i ti se više nećeš igrati. Najbolje da Ljeru pokloniš kuminoj Dušanki.

Bol, koji sam onda oćutjela, ne može se zaboraviti. Ni danas, nakon pet godina. (...) I danas žalim za svojom lutkom. Nikada je neću prežaliti. Ni onda kad budem trideset godina, pa četrdeset. Ni onda kad budem baka.“ (Ruklić 1938: 64)

Lutka odnosno igra u tetkinoj je interpretacija simbol djetinjstva koje adolescentica mora „prevladati“, izrasti iz njega, pa makar i silom, te naposljetku tetka uzima lutku bez adolescentičina znanja. Za adolescenticu, međutim, lutka ne predstavlja samo neodgovornost i bezbrižnost djetinjstva, nego njegov emocionalni aspekt, koji se ne može „prevladati“. Ujedno, tetkin diskurs korisnosti i djevojačkoga odgoja uključuje svijest o funkcionalnosti djevojačkoga vremena, te se beskorisno igranje lutkom mora zamijeniti korisnim ručnim radom, koji adolescentica, kako saznajemo već na prvoj stranici dnevnika, ne voli i u kojem nije uspješna. Ta nevoljkost kojom se preuzimaju dužnosti odrasle žene ujedno se može shvatiti i kao potencijalni signal otpora, no on se u tekstu ne realizira, odnosno motiv se ne razrađuje.

U istome kontekstu ambivalencije adolescencije čitamo i motiv Darkine snažne ljubavi prema prirodi koja se u jednoj epizodi vrlo zanimljivo transformira u impulzivan kratkotrajan bijeg iz škole: „Ućinila sam nešto. – Zar je moguće? – Ja? Još sva treperim od straha, ali i od sreće. Pošla sam u školu. Bilo je toplo i vedro jesensko jutro. (...) Kad sam došla od ugla – okrenula sam protivno. Napustila sam gradske ulice. Sve dalje i dalje. A onda, na jednom proplanku, bacila sam knjige i sjela pod široko i visoko drvo. Između granja modriilo se nebo, ptice su cvrkutale, potočić se nekud žurio. Sama u šumi!“ (Ruklić 1938: 34-35) Adolescentičino nerazumijevanje vlastitoga postupka, kao i istovremeni osjećaji ushićenja i krivnje koji je obuzimaju tijekom bijega signaliziraju istu ambivalentnost koja se ocrtava i u odnosu prema lutki: ideju o „iracionalnosti“ adolescencije i njezinoj „odvojenosti“ od racionalnosti odraslosti.

Nadalje, Darka se oduševljava umjetnošću i jedan od najljepših doživljaja u njezinu životu posjeta je uglednoj umjetnici koju u podrubnoj bilješci identificira kao Mariju Ružičku Strozi. Uživu i u književnosti te tako ushićeno izvještava da je za petnaesti rođendan dobila Turgenjeva i Nazora: „Oboje sam već dugo željela. To je dragocjeni prilog mojoj maloj knjižnici. Kad budem učiteljica na selu, znam da će mi Turgenjev i Nazor biti prekrasni drugovi.“ (Ruklić 1938:47)

Dnevnik završava očevom smrću, maminom teškom bolešću te Darkinom odlukom da preuzme očev posao i radionicu i tako odustane od svog žuđenog posla učiteljice na selu. Berislav Majhut u studiji o ranom hrvatskom dječjem romanu (2005) roman interpretira kao inverziju romana o siročetu s obzirom na izmijenjene roditeljske uloge na završetku romana: Darka se za obeznanjenu majku brine poput majke, te preuzima daljnju odgovornost za obitelj umjesto majke, čak i izriječno to navodeći u tekstu¹⁷.

Figura adolescentice, dakle, u *Dnevniku jedne djevojčice* oblikovana je u skladu s nekonfliktnom predodžbom o poslušnoj i požrtvovnoj kćeri, nezaljubljennoj i erotički nezainteresiranoj djevojčici, nesebičnoj, plemenitoj, skrbnoj i osjećajnoj domoljupki. Pripovijedanje je to o procesu preobrazbe vesele i zaigrane djevojčice u ozbiljnu i odgovornu mladu ženu. Završetak je dnevnika upravo amblematska slika idealnoga adolescenta/ adolescentice, koja/i ne osporava postojeći poredak i društveno stanje, nego nastoji u njega unijeti pozitivnu promjenu, oblikujući tako predodžbu o adolescentu/ici kao uklopljenom, ali boljem od odrasloga: „Zamišljam budući život. Neću ostati samo u radionici. Brinuću se za sve Tončke našega grada. Neću zapustiti ni jednoga koji je morao ostaviti svoj sirotin, ali topli dom. Sabraću sve koji u stradanju žive među tuđim svijetom. Na pomoć će mi biti Ivo i njegovi drugovi, pa moje drugarice. Spremićemo sebe i njih za vrijedan rad. Čvrsto povezani ljubavlju i radom, poći ćemo zajedno u nov život.“ (Ruklić 1938: 74, isticanje Z. R.)

Završna rečenica ponovno ističe rad kao središnji ideologem adolescencije, ali ga nastoji transformirati iz područja osobnoga (Darkina odluka da se posveti stolarskome poslu/radu i odustane od učiteljskoga zvanja) u društveno (rad kao društvena promjena), no premda je romaneskni stil ponegdje naglašenije emfatičan, ovaj se finalni odlomak ipak doima izdvojenim, u uzvišenijem, čak patetičnom stilskom registru, što na taj način artikuliranu društvenost ponešto anulira. Stoga, premda je ovaj roman u strukturnom i kompozicijskom smislu, pa i ponekim motivskim odabirom podudaran sa *Sedim be*, značenje *Dnevnika jedne djevojčice* u kontekstu povijesti adolescentske književnosti smješta se u drugom smjeru: za razliku od Horvatovog romana, Rukličkin tekst ne oblikuje pobunjenu adolescenticu niti afirmira

¹⁷Usp. „Školu ne polazim od očeve smrti. Nijesam mogla radi mame. Ona me trebala. Ona je postala moje dijete za koje sam se morala brinuti. Najprije je to bila zla djevojčica koja nije htjela jesti i koja je uvijek plakala. Onda sam je vruće, vruće molila da bude opet dobra kao nekada, jer je meni jako teško i žalosno u tom domu. Moja djevojčica je poslušala. Sada jede, ne plače toliko i zanima se što radim.“ (Ruklić 1938: 72)

diskurs otpora, nego se oslanja na tradicionalnije predodžbene strukture i time uklapa u našu naslovnu pretpostavku o „nijemosti“ ili „ušutkanosti“ adolescencije/ adolescentice, koja ne iskazuje bunt nego svoju drukčijost razumije u kontekstu društvenoga napreka. Figurativno rečeno: Darka će, uz stanovite progresivne misli o radu kao jedinoj mogućnosti napretka, misliti kao i njezini roditelji.

Pobunjena adolescentica? Zora Ruklić: *Iz dnevnika jedne djevojčice. Zagreb, srpanj 1911 – listopad 1912* (1983)

Ipak, ovaj roman i njegove implikacije u kontekstu povijesti adolescentske književnosti nisu tako jednostavne: naime, autoričin tekst istoga naslova (*Iz dnevnika jedne djevojčice*) ali s precizno određenom datacijom (*Zagreb, srpanj 1911 – listopad 1912.*) objavljen je 1983, nekoliko mjeseci nakon autoričine smrti u Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u redakтури Marijana Matkovića. Tekst je objavljen u 400. broju, koji, uz Rukličkin tekst, sadrži još četiri memoarska teksta trojice autora, te je u uvodnoj riječi naglašeno da je riječ o memoarskom broju, premda je Rukličkin tekst odlomak iz dnevnika. Matković u uvodnoj bilješci naglašava da je riječ o dokumentarnom odnosno autobiografskom tekstu. Zora Ruklić umrla je 1982, a Matković u uvodnom tekstu ne navodi tko je priredio tekst odnosno tko ga je dao za objavljivanje¹⁸, no u popratnoj se bilješci sugerira da je riječ o naknadnom, memoarskom, Matkovićevim riječima, „staračkom“ tekstu: „...ona je vodila njenu već staračku ruku dok je zapisivala retke ove memoarske proze“ (Matković 1983:VII). Matković, međutim, uopće ne spominje verziju dnevnika iz 1938, čak ga ni ne navodi među njezinim objavljenim tekstovima koje klasificira kao književnost „s pedagoških pozicija za djecu i omladinu“ (ibid.). Na taj Matkovićev propust upozorava i Branko Matan (2005), koji smatra mogućim, premda malo vjerojatnim, da Matkoviću podatak o romanu iz 1938. nije bio poznat (2005: 98). Ipak, činjenica da je roman objavljen 1938. te da tekst iz 1983. sadrži roman iz 1938. gotovo u cijelosti (s nekim izmjenama) sugerira da nije riječ isključivo o naknadnim zapisima, nego da su zapisi, barem dijelom, nastajali i u vrijeme o kojem se pripovijeda.¹⁹ Također, u međuvremenu

¹⁸ Ivan Očak (1982) tvrdi da je u objavljivanju rukopisa posredovao Josip Horvat, koji je također zastupljen u istome broju Rada JAZU s dva memoarska teksta. U Horvatovoj studiji *Pobuna omladine* Zora Ruklić se ne spominje, ali u objavljenoj verziji iz 2006. priređivač Branko Matan koristi Rukličkin tekst kao dokumentarni prikaz zbivanja za vrijeme đlačke pobune iz 1912. I Ivan Očak u studiji o braći Cvijićima Rukličkine zapise smatra vjerodostojnima i pouzdanima.

¹⁹ O tome usp. zapisivačičino priznanje prijateljicama da piše dnevnik u koji zapisuje svoje svakodnevne doživljaje, Ruklić 1983: 351.

između dva navedena objavljivanja zapisi su objavljivani kao feljton u nastavcima u Vjesniku (prosinac 1973 – siječanj 1974) u redakturi Zorice Stipetić pod naslovom *Đački štrajk u Zagrebu 1912.*, i to kao dokumentarni prikaz zbivanja za vrijeme đakškoga štrajka 1912, uz precizno razrješenje svih imena, pseudonima i nadimaka koje Ruklić navodi u dnevniku²⁰.

U dnevničkim je zapisima iz 1983. zapisivačica nazvana Darkom, jednako kao i u knjizi iz 1938., no ova se dva teksta bitno razlikuju. Darkini su obiteljski odnosi neizmijenjeni, a vrlo se kratko spominju i iste prijateljice navedene u romanu, no verzija dnevnika iz 1983. oblikuje radikalno drukčiju predodžbu o adolescentici. Događaji o kojima Zora Ruklić piše u ovoj inačici dnevnika a koji su izostavljeni u romanu iz 1938, odnose se na autoričino vrlo aktivno sudjelovanje u zagrebačkim đačkim demonstracijama i štrajku u ožujku 1912, te na suradnju u tajnoj organizaciji koju u dnevniku naziva „Stenjevačkom republikom“, čiji je član bio i Luka Jukić, atentator na bana Cuvaja 8. lipnja 1912. U neuspjelom atentatu smrtno su stradali Cuvajev tajnik Hervoić i mladi stražar, a Luka Jukić, zaručnik Darkine (Zorine) najbolje prijateljice Milice, uhićen je, suđen zajedno s drugim članovima skupine o kojima Darka piše, te osuđen na smrt. Poslije je pomilovan i osuđen na doživotni zatvor.

Figura adolescentice u ovoj je verziji iznimno zanimljiva: ona je smjela i odvažna, radikalno uronjena u političko, neki od njezinih postupaka direktno su, možda čak i životno ugrožavajući i opasni, ponajprije skrivanje korespondencije uhićenih sudrugova. Darka za vrijeme istrage nije uhapšena, ali zato neke od njezinih prijateljica jesu, i na policijskim se ispitivanjima i u istražnom zatvoru pokazuju neustrašivima. Uz tu figuru politički aktivne i buntovne adolescentice (trinaestogodišnjakinje i četrnaestogodišnjakinje²¹) o kojoj piše Ruklić, adolescentica

²⁰ O tome usp. Matan 2005: 98.

²¹ Dob protagonistice u objema zapisima izrijekom je naznačena, premda se čini da u drugoj verziji zapisa (1983) dolazi do pogreške: četrnaesti se rođendan spominje u srpnju 1912, mjesec dana nakon atentata, što bi značilo da je u svim ispriopovijedanim zbivanjima (đačke demonstracije, tajni sastanci Stenjevačke republike) sudjelovala kao trinaestogodišnjakinja. No Marijan Matković u kratkoj biografskoj bilješci kojom je tekst opremljen kao godinu autoričina rođenja navodi 1897. te bi tako u srpnju 1912. zapravo navršila petnaest godina, a ne četrnaest. Moguću pogrešku ne spominju ni Očak, koji u knjizi o braći Cvijićima navodi da je Zora Ruklić za vrijeme pripovijedanih zbivanja petnaestogodišnjakinja, ni Matan, koji u tematu o Josipu Horvatu i nacionalističkoj omladini objavljenom u *Gordoganu* (2005) također navodi da je u to vrijeme Zora Ruklić petnaestogodišnja učenica Više djevojačke škole.

je u ovim zapisima obilježena i zaljubljenošću, erotiĉkim osjećajima i teškim ljubavnim razočaranjem.

O otporu i adolescentici: političnost adolescencije i buntovna adolescentica

Zapisi objavljeni u Radu JAZU započinju u srpnju 1911. Paralelno čitanje dvije verzije dnevnika pokazuje pomno uređivanje zapisa objavljenih u romanu: u romanu se kao najbolje Darkine prijateljice spominju Olga i Marica, pri čemu je druga kao radišna, umiljata, razborita i ozbiljna vrlo pogodna figura za romantizaciju i ideologizaciju djevojaĉke adolescencije. U zapisima objavljenima 1983. Marica se spominje samo sporadiĉno, jednako kao i Olga, koja u zbivanjima povezanima sa đaĉkim štrajkom gotovo i ne sudjeluje. Kao najbliskija Darkina prijateljica u zapisima objavljenima 1983. navodi se Milica, koja se zaljubljuje u Luku Jukića i zaručuje se s njim.²² Nadalje, likovi koji dominiraju zapisima u romanu (1938), poput oĉevoga pomoćnika u stolarskoj radionici ili Olgina brata Kreše, pa i Darkinih roditelja i rodbine, u zapisima iz 1983. spominju se tek rubno i stoga je vrlo zanimljiv znaĉenjski, ideološki i predodžbeni paralelizam što ga ta dva teksta uspostavljaju. Naime, kao što je spomenuto, u *Dnevniku jedne djevojĉice* iz 1938. dva su ključna prostora djevojaĉke adolescencije obiteljski i školski, dok se emocionalne koordinate djevojaštva uspostavljaju u trokutu obitelji, djevojaĉkih prijateljstava i rodbinske povezanosti sa širom obitelji. U romanu je Darkina uronjenost u obiteljski kontekst potencirana i razmjerno konvencionalnim odnosima unutar obitelji, u kojoj otac funkcionira kao hranitelj i skrbitelj, dok je majka domaćica i uvijek zabrinuta, a ujedno funkcionira i kao dominantna odgojna instanca²³ koja je upoznata sa svim problemima i događajima u adolescentičinu životu. S druge strane, u zapisima iz 1983. obiteljski su odnosi, pa i

²² U zapisima iz 1983. prezimenom su oznaĉeni samo pojedini muški likovi, popisani u zapisu iz djevojaĉkog spomenara iz svibnja 1912, ali izmijenjenih osobnih imena. Izuzetak je Luka Jukić, koji se na više mjesta u zapisima navodi toĉnim imenom i prezimenom. U skladu s time, ni spomenuta Milica nije oznaĉena prezimenom, no u feljtonu objavljivanom u *Vjesniku* 1973-74. priređivaĉica Zorica Stipetić Milicu navodi kao Milicu Semelić, usp. prema Ruklić 1973 (br. 9571) :13. Josip Horvat Jukićevu djevojku naziva Darinkom Semelić, navodi i njezinu adresu u Zagrebu: Ilica 69, ironiĉno napominjući da je rijeĉ o „dami Jukićeva srca“ i pretpostavljajući da neki dublji kontakt među njima nije postojao, usp. Horvat 2006: 146. Te navode Horvat preuzima iz Jukićeva pisma koje piše iz zatvora, usp. Jukić prema Horvat 2006: 173. Prema Ruklićkinim zapisima, međutim, ne samo da je postojao kontakt, nego su oboje svoju vezu shvatili vrlo ozbiljno. S druge strane, Ivan Oĉak u studiji o braći Cvijićima (1982) Milicu naziva Milicom Bogdanović, usp. Oĉak 1982: 25. Prema Ruklićkinim zapisima, Milićina se sestra zvala Darinka, usp. 1983: 352, dakle Milica i Darinka ne bile ista osoba, usp. <https://www.geni.com/people/Milica-Zora-B%C3%B6senbacher/6000000010301762195>

²³ Usp. primjerice: „Teško mi je. Danas sam sjedjela uz prozor i uĉila. Poĉeo je padati snijeg. Pahuljica za pahuljicom. Sav vrt se izmijenio. Gledala sam kako pahuljice sjedaju po granama, kao male vesele ptiĉice. Bilo je tako bijeloi tako veselo. Najednom ĉujem mamim glas: 'Darka, ti opet ljenĉariš'. Pogledam mamu. Na licu joj smiješak, ali u glasu prijekor.“ (Ruklić 1938: 50 i Ruklić 1983: 358)

likovi majke i oca, potisnuti u drugi plan, a adolescentičin je politički i buntovnički angažman dosljedno izoliran od obitelji – u ponekim epizodama adolescentica traži od roditelja (češće majke) dozvolu za izlazak, ali uglavnom se njezin boravak izvan kuće i sudjelovanje na konspirativnim sastancima ne kontekstualizira roditeljskim dozvolama i dosljedno od roditelja taji.²⁴

Motiv djevojačke adolescencije kao ambivalentnog stanja između djetinjstva i odraslosti u drugoj se, političkoj verziji, donekle zaobilazi²⁵, a u prvom se planu svakako artikulira političnost adolescencije i njezin buntovnički potencijal. Adolescentice većinu svojih svakodnevnih aktivnosti biraju ili usmjeravaju s obzirom na svoja politička odnosno nacionalno-mobilizacijska uvjerenja. Cijelo je veliko poglavlje posvećeno pripremi dramske scene „Ilirske rodoljupke“ u kojoj će djevojke igrati uloge poznatih žena ilirskoga pokreta, motivirajući taj interes „zanosom“ toga doba: „Naš 'literarni kružok' sprema jednu scenu 'Ilirske rodoljupke'. Mi smo u neprestanom oduševljenju. Od svih doba naše prošlosti najdraže nam je ono najzanosnije – ilirsko doba, kad su Hrvati shvatili kako se najnježniji i najvatreniji osjećaji mogu predivno iznositi i na svom, hrvatskom jeziku. To su shvatile i divne žene onoga doba, i to ne samo tu i tamo pokoja, već ih ima veliki broj.“ (Ruklić 1983: 384-385) Zanos za hrvatskom prošlošću i velikim hrvatskim umjetnicama i umjetnicima iskazuje se i u kontekstu školovanja, pri čemu se obrazovni sadržaji iz predmeta hrvatski jezik i povijest ekstenzivno i emfatički pripovijedaju i interpretiraju u zapisima. Za razliku od romana iz 1938, u kojem je adolescentičina emocionalnost čvrsto povezana s obiteljskim, u zapisima iz 1983. emocionalno je puno snažnije povezano s nacionalnim, osobito s nacionalnim simbolima²⁶ i poviješću²⁷. Također, djevojke se u skupini na ulici sukobljavaju s učenicama mađarske gimnazije, prepirući se, pa i svađajući oko nacionalnih pitanja.

Vrlo je zanimljiv paralelizam prisutan u kontekstu motiva filantropije i humanitarnoga djelovanja adolescentica, koje se, kako je spomenuto, u *Dnevniku* iz

²⁴ Usp. „Mama je otvorila vrata i reče ozbiljno, kao malo prekorno: 'Jedan mladić pita za tebe. Dolazi od Milice – njemu se žuri.' Preda mnom je stajao Jaro, Jeličin brat, s pismom i jednim brojem 'Vala'. Kao munja prošla mi misao: Da oni znadu čime se još bavi Darka!“ (Ruklić 1983: 394)

²⁵ No motiv snažne tuge zbog gubitka lutke ponavlja se i u ovoj verziji, usp. Ruklić 1983: 354-355.

²⁶ U tome se kontekstu više puta spominje „zanosno“ pjevanje *Lijepa naše*, kao i emocionalni naboj, pa i estetski doživljaj povezan s pjevanjem, usp. Ruklić 1983: 365, 366, 369, 370, 373.

²⁷ Interes i emocionalni odnos prema hrvatskoj prošlosti uglavnom se odnosi na „znamenite ljude“ hrvatske povijesti.

1938. udružuju u grupicu s nazivom Mala pomoć i oko Božića dijele prikupljenu pomoć siromašnima. Podjela te pomoći u *Dnevniku* iz 1938. ispričovijedana je u obliku dojmljive, premda ponešto crnohumorne epizode u kojoj djevojke kreću u pohode noseći ono što su skupile, no prilikom duljega hodanja prema sirotinjskim barakama izvan grada ogladne i umore se, pa nakon kratke rasprave pojedju nešto od onoga što nose siromašnima, tako okrijepljene nastavljaju put i uspješno podijele sve što su prikupile.²⁸ U zapisima iz 1983. ista epizoda ima posve drukčiji završetak: djevojke također kreću nositi prikupljenu pomoć, ponavlja se i motiv jedenja smokava i jabuka koje se nose kao božićni darovi siromašnima, no nakon toga djevojke presreće skupina dječaka koji im otimaju hranu i darove, a djevojke se vraćaju kući djelomice obavljenoga posla: „Istrgli su iz ruku djevojčica zavežljaje i potrčali naprijed, niz potok. Djevojčice stale kao ukopane. Bilo je i suza i povike za dječacima, no oni se nisu ni okrenuli. Bježali su. 'Što su bezobrazni!' 'Lopovi! Magarci!' Djevojčice se malo pribrale. 'Pa baš – i oni su siromašni, vidjele ste kako izgledaju!' Milica se prva počela smijati: 'Djeco, kakva sreća da smo si ipak nešto priuštile!' 'Da smo barem više pojele.' Zaprepaštenje je nestalo, vratila se dobra volja. Djevojčice su se vraćale. Brzo i u smijehu. Anda reče: 'Predlažem da mi ipak više nećemo k 'najpotrebnijima', neka najpotrebniji dođu k nama po sve stvari.' 'Tako je!', završi 'četa anđela'.“ (Ruklić 1983: 357)

Teme (za) adolescentice: odjeća i cjelovi

Nadalje, u zapisima iz 1983, premda se u prvi plan postavlja adolescentičina društvenost odnosno političnost, uvodi se važan motiv odnosa prema odjeći, koji u verziji iz 1938. u potpunosti izostaje. Adolescentičin specifičan odnos prema odjeći i odijevanju diskurzivno je konstituiran kao neodvojiv dio djevojačke adolescencije već u prvim tekstovima koji se krajem 19. stoljeća upućuju adolescenticama²⁹ a tematizacija djevojačkoga odijevanja ostaje neodvojivim dijelom adolescentske književnosti sve do danas³⁰. Stoga je zanimljivo izostavljanje te teme u *Dnevniku* iz 1938, pri čemu se to izostavljanje može povezati i s lošim socijalnim položajem Darkine obitelji uslijed očeve bolesti. No u zapisima iz 1983. ta se tema uvodi u nekoliko epizoda, od podrobnoga opisa nove odjeće koju Darka dobiva u proljeće 1911, pa do

²⁸ Usp. Ruklić 1938: 54-55.

²⁹ O tome usp. Zima 2013.

³⁰ O tome usp. Hameršak, Zima 2015.

sporadičnih opisa odjeće koju Darka uočava na drugim djevojkama ili ženama. Najzanimljiviji je motiv povezan s ovom temom, međutim, zapisivačicino spominjanje odjeće u ponešto začudnome kontekstu politizacije adolescentice. U ožujku 1911. djevojke svojevolumeno odlaze iz škole na đlačke demonstracije i uzbuđene stupaju u gomili ulicama prema kazalištu, i taj dan, kako navodi dnevničarka, „do kraja života neć[e] zaboraviti“ (Ruklić 1983: 371). Dolaze do kazališta, gdje se susreću s grupom mladića iz Srbije, te jedan od njih predlaže da neka od djevojaka otvori sastanak, izbor pada na Darku/Zoru te ona sva uzbuđena otvara sastanak, što u zapisima komentira sljedećim riječima: „Drugovi su me podigli uvis. Pozdravila sam to silno mnoštvo i otvorila sastanak. Jasno, čuli su me tek najbliži, a daleko se nije vidjela ni moja lijepa maramica oko vrata, ni moja mornarska kapica. (Kakva sreća da sam se taj dan tako svečano obukla!)“ (Ruklić 1983: 372) Odjeća, jednako kao i frizura, ujedno ima i važnu simboličku i identitetsku funkciju, povezanu s procesualnošću adolescencije, razdobljem između djetinjstva i odraslosti – nova odjeća koju adolescentica dobiva jako je raduje jer već naznačuje djevojaštvo odnosno mladost, ali dodaci odjeći poput kratkih čarapa i mornarske kapice još uvijek su karakteristični za način odijevanja u djetinjstvu, što se pokazuje posebice problematičnim u kontekstu adolescentičina erotičkog interesa za prilično starijeg mladića: „Ljudi su prolazili, a ja sam uvila noge pod klupu, da se ne vide sandale i bijele kratke čarape, skinula sam marinersku kapicu, moguće ću ipak izgledati starija! (...) Oh, zašto sam još djevojčica – da sam već odrasla, ne bih bila nedostižna! Dok sam tako mislila, turala sam noge dublje pod klupu, da se ne vide ti strašni 'sokni' i gužvala svoju, do sada tako milu marinersku kapicu.“ (Ruklić 1983: 393)

Spomenuti motiv zaljubljenosti i erotičke zaokupljenosti adolescentice jedan je od najzanimljivijih momenata razlike između *Dnevnika jedne djevojčice* iz 1938. i zapisa iz 1983. Arsen, prilično stariji mladić u kojeg se Darka zaljubljuje i s kojim razmjenjuje prve „cjelove“³¹ iznenada se ženi četrnaest godina starijom djevojkom, koja rađa dijete dva mjeseca nakon vjenčanja, no dijete umire, te mladić u pismu obećava Darki da će se razvesti i da će joj se vratiti. Ipak, ne dobiva razvod, tako da Darka mora zaboraviti svoju prvu ljubav, što se relativno brzo i događa, kako se čini iz završnog dijela zapisa iz 1983. Arsenova privlačnost za adolescenticu potencirana je ne samo

³¹ Branko Matan lik Arsena, na temelju indicija, kako kaže, identificira kao Augusta Gostinčara, usp. Matan 2005: 98.

njegovim izgledom, mnogostrukim talentima i dubokim glasom, nego i njegovim aktivnim sudjelovanjem u đlačkom pokretu, što ga čini vrlo atraktivnim u adolescentičinoj perspektivi. Ujedno, pojavljuje se i motiv svojevrsnoga vršnjačkoga ljubavnoga „nadmetanja“ s prijateljicom, s obzirom da se Darkin interes za Arseno pojačava nakon što njezina najbolja prijateljica Milica ulazi u romantičnu vezu s Lukom Jukićem. Ta se usporedba i izrijekom navodi u tekstu: „Sad sam ravna Milici. Bila sam na sastanku s Arsenom.“ (Ruklić 1983: 393)

Ljubavna odnosno zaljubljenička tematika, kako je spomenuto, posve izostaje u *Dnevniku* iz 1938, adolescentica u tridesetim godinama obilježena je posvemašnjom odsutnošću erotičkoga interesa, u skladu s nekonfliktnom artikulacijom djevojačke adolescencije kakvu oblikuje prva verzija Rukličkina teksta. U drugoj verziji, međutim, ta je tematika oblikovana u razmjerno nekonvencionalnim koordinatama od postupnog razvijanja privlačnosti a ne iznenadne ljubavi na prvi pogled³² do Darkina preuzimanja inicijative u njihovom druženju:

„Stala sam pred njim. (Srdilo me što sam osjetila jači kucaj srca.) On podigne glavu, raširi ruke i uzviknu: 'O, Darka!' Gledala sam njegovo lijepo lice i dala sam mu ruku, a on reče: 'Kakav sretan dan kad vas vidim! Kuda ste naumili?' (...) Bila sam u tom času i sretna i zaplašena. Ovako prolaziti ulicama, jedna učenica i jedan sveučilištarac! Mnogi prolaznici su nas pogledavali. Bilo mi je sve teže. 'Znadete, Arsene, meni bi bilo puno ljepše prolaziti s vama tamo gdje nema nikoga.' On se živo okrene i uhvati me za ruku: 'I meni, i meni', gotovo zaviče.“ (Ruklić 1983: 390-391)

U nastavku druženja s Arsenom kao važna se tema pojavljuje adolescentičina dob, odnosno njena rana mladost, no nakon dva sastanka i prvoga, vrlo uzbudljivoga „cjelova“ (1983: 399), Arsen mora otputovati kući zbog majčine bolesti. Neposredno nakon njegovog odlaska događa se Lukin atentat na bana Cuvaja, te se, dijelom i uslijed vrlo uzbudljivog i intenzivnog razdoblja koje slijedi, Arsen u nastavku zapisa spominje tek nakon nekoliko mjeseci, u kolovozu 1912, i to u kontekstu njegove nagle ženidbe znatno starijom djevojkom, Austrijankom. Darka, doznajući tu vijest, teško oboli, što u zapisima komentira sljedećim riječima: „Mislila sam da se samo u romanima umire od ljubavi, da se oboli, padne u nesvijest. I ja sam oboljela. Liječnik je pronašao živčanu

³² Pri prvom susretu zapisivačica bilježi o njemu da je pravnik, blijeda lica i da ima lijep dubok glas, usp. Ruklić 1983: 388.

groznicu'. Kad sam opet bila pri potpunoj svijesti, vidjela sam uz krevet mamino blijedo lice i Ivino čelo, silno oznojeno. Polako sam shvaćala. I dugo sam plakala.“ (Ruklić 1983: 406) Opaska o „romanima“ kao referentnom kontekstu za ljubavne probleme mogla bi upućivati i na eventualnu diskurzivnu „pripomoć“ u oblikovanju Darkine ljubavne priče, odnosno na oslonac u konstruiranju ljubavnoga narativa upravo na ljubavne romane. Oni se, međutim, u zapisima uopće ne spominju u kontekstu adolescentičine lektire, ni u jednoj objavljenoj verziji, tako da se spomenuta opaska čini tim zanimljivijom.

„Što da čitaju naše mlade djevojke“: adolescentičina lektira

Adolescentičina lektira sljedeći je važan moment razlike između dvaju tekstova. U *Dnevniku* iz 1938. kao adolescentičina se lektira navode samo već spomenuti Turgenjev i Nazor kao „prekrasni drugovi“ (usp. 1938:47), no u zapisima iz 1983. adolescentičina je lektira znatno bogatija i uključuje Kranjčevića, Đalskoga, Tolstoja, Šenoinu *Branku*, Stjepana Miletića i Branislava Nušića, uz prigodne, emfatičke opaske vezane uz svakoga pojedinoga autora. Adolescentica također čita i neobjavljeni dnevnik Dragojle Jarnević što joj ga pokazuje učitelj, a osobno upoznaje i Ulderika Donadinija, kojega opisuje kao ekstravagantnog autora, no ne komentira njegov književni opus. Glavna je ideološka lektira, međutim, časopis *Val*³³, koji se čita i samostalno i na đačkim sastancima³⁴, no sadržaj se časopisa ne tematizira ni komentira.

Nadalje, zanimljivo je uputiti na još jednu važnu razliku između prototeksta iz 1938. i zapisa iz 1983: kao što je spomenuto, u *Dnevniku jedne djevojčice* (1938) važan je motiv socijalna pravda/nepravda, odnosno adolescentičino emocionalno razumijevanje socijalnih i klasnih odnosa. U drugoj verziji teksta, premda u njoj političko dominira, socijalna tematika čini se potisnutom u drugi plan, čak i ondje gdje se problematika klasa upravo nameće: u adolescentičinim zapisima o pojedinim osobama iz njezine bliske okoline i njihovim klasnim statusima, posebice kad je riječ o

³³ Časopis s podnaslovom Glasilo hrvatske i srpske omladine izlazio je od 1. listopada 1911. do 15. studenoga 1911, ukupno četiri broja, nakon čega je zabranjen. Časopis je uređivao Vladimir Čerina, kao odgovorni urednik potpisan je Mijo Radošević, a kao vlasnik i izdavač Milan Marjanović, usp. Val, I, 1, 12. Časopis je u cijelosti dostupan na mrežnoj stranici časopisa Gordogan, usp. <http://www.gordogan.com.hr/gordogan/1911-val-casopis/#!/-1/>

³⁴ Usp. Ruklić 1983: 394.

plemstvu³⁵. Revolucionarni i prevratnički zanos odnosi se, kako se čini, isključivo na nacionalno oslobođenje, ali ne i na klasnu problematiku. Tim se zanimljivijom čini epizoda koja je detaljno ispričana u *Dnevniku* iz 1938, a u zapisima iz 1983. potpuno izostaje: riječ je o Darkinom posjetu prijateljici Erni, vrlo imućnoj pripadnici više građanske klase, koji postaje prilikom za suptilnu kritiku životnoga stila bogatoga građanstva, prikazanoga Erninim odnosom prema „djevojci“, obiteljskoj sluškinji Jagici. Jagica je Ernino jedino društvo i jedini emocionalni oslonac, jer joj je otac prezaposlen a majka zbog bogatog društvenog života i filantropijskih obveza zanemaruje kćer. Taj posjet, međutim, nije ujedno i kritika društvenih odnosa, u skladu s usmjerenjem teksta prema blagoj kritici, ali ne i osporavanju postojećeg poretka. No u verziji zapisa iz 1983. ova je epizoda u potpunosti izbačena.

Političnost adolescentice: pustolovnost ili rodoljublje. Rod kao mehanizam regulacije adolescentičine buntovnosti

I naposljetku, središnje je mjesto tumačenja Rukličkinih zapisa iz 1983. do sada bio političko odnosno buntovničko djelovanje adolescentice i političko-povijesni kontekst³⁶ u kojem se to djelovanje zbiva. U zapisima se može pratiti razvoj adolescentičina interesa za politiku odnosno težnja za nacionalnim oslobođenjem, od izrazito zanimljivoga prvoga kratkog sudjelovanja u uličnim demonstracijama u veljači 1912. kada zajedno s prijateljicom Milicom kreće na demonstracije: „Bila sam sama u kući. Moje pustolovno srce (kako vele moji ukućani), a rodoljubno (kako velim ja) burno je zakucalo i za tren sam se presvukla u staro očevo odijelo, kosu sam poturnula pod šešir i duboko ga navukla na oči i hajde u svijet. Milica je išla iza mene. Umiješala

³⁵ Usp., primjerice, zapis o smrti grofice Buratti: „Umrla je naša stara znanica grofica Buratti, kćerka vrloga Hrvata Ambroza Vranicanija. Kad su se otvarala velika vrata njezina dvorca na Dvercima, znali smo da će se izvesti stara grofica. Mi smo čekale, a ona nas je uvijek pozdravljala objema rukama i smiješila nam se. Mi smo je netremice gledale, jer je bila sva u čipkama, najčešće u ljubičastoj svili, a lice je imala zastrto bijelom koprenom. Bila je dosta ružna, ali smo je jako rado gledale. A što je najvažnije, odgojena je u hrvatskom duhu i bila je velika rodoljupka. Doduše, govorila je najviše njemačkim, ali takva je moda kod nas! Podupirala je sve što je hrvatsko, a đacima je bila osobito naklonjena. Takove gospođe treba poštivati.“ (Rukličić 1983: 378)

³⁶ Upravo je ovaj kontekst u dosadašnjim interpretacijama Rukličkina opusa dobio najviše pozornosti, od opreme Zorice Stipetić u serijalizaciji Rukličkinih zapisa u *Vjesniku* 1973-1974, preko Matanova temata o revolucionarnoj omladini u kojem se naglašava upravo politička/buntovnička aktivnost Rukličeve, pa do iznimno zanimljivog umjetničkoga projekta *Cefas* Damira Bartola Indoša i Tanje Vrvilo 2010, u kojem se Rukličini zapisi interpretiraju u kontekstu umjetničke obrade Jukićeva atentata, usp. Marjanić 2011.

sam se među radnike, da budem manje upadna. Milica me sa strane pločnika pratila. (...) Okrenula sam se. Uz nju je stajala moja majka, smrtno blijeda. Bila sam neodlučna. Izašla sam iz povorke. Krenula sam kući. Mama i Milica me slijedile. Bila sam žalosna što ostavljam svoj narod. (...) No mama mi se jako smilila.“ (Ruklić 1983: 367)

Ovaj nam se navod čini važnim za razumijevanje predodžaba o adolescenciji i osobito adolescentici u kontekstu pobune i otpora: ukućani (roditelji) njezin interes za nacionalno i političko opisuju kao pustolovnost, no adolescentica svoje interese i djelovanje smatra rodoljubnim; razlika u perspektivi odrasloga i ne-odrasle upućuje na diskurzivnu konstituciju ideje o adolescentičinoj pobuni. Njezin bunt ili otpor se, označavanjem njezina ponašanja ili djelovanja kao pustolovnoga a ne rodoljubnoga (dakle političnoga), izmješta iz sfere političnoga, radikalnoga ili ugrožavajućega i interpretira kao (bez)opasna zabava. Adolescentičino nevješto prerusavanje radi sudjelovanja u demonstracijama unekoliko i potvrđuje takvu interpretaciju, tim više što djevojka ubrzo napušta demonstracije zbog majčine brige. No postupno tijekom pripovijedanja njezin se politički angažman pojačava i samoodređenje njezinoga djelovanja kao rodoljubnoga/političnoga nadjačava roditeljsku perspektivu: pustolovnost/zabava napušta se u korist pobune/otpora. No i u tom se kontekstu djevojičino djelovanje mora valorizirati i samo-odrediti, i to s obzirom na njezino sudjelovanje u gimnazijskom društvu u kojem dominiraju dječaci i mladići.³⁷ Usprkos snažnoj volji za sudjelovanjem i neustrašivosti što je pokazuju djevojke prilikom demonstracija, sastanaka i akcija, gimnazijalci i studenti dosljedno discipliniraju njihovo su-djelovanje i reguliraju njihovo djelovanje s pozicije autoriteta³⁸, što djevojke tek sporadično, ali ne i javno propituju³⁹. „Žensko pitanje“, međutim, u Rukličine zapise ipak ulazi, no ne u kontekstu problematiziranja vlastita položaja kao djevojke /djevojaka unutar đaćkoga društva, nego posredstvom letaka što ih Darka dobiva od nove susjede po imenu Malogorski. Njezina su dvojica sinova po zanimanju slagari i slažu i tiskaju letke što ih njihova nepismena majka smatra opasnima, te od Darke traži

³⁷ O udruženju po imenu „Stenjevačka republika“, povijesnome kontekstu, pobuni omladine, đaćkome štrajku i atentatu Luke Jukića na bana Cuvaja usp. Horvat 2005. S obzirom na fokus ovoga članka na djevojačku adolescenciju, politički je i povijesni kontekst ovdje reduciran.

³⁸ Usp. „Članovi 'Stenjevačke republike' se sastaju, no bez nas djevojčica. Uvjerene smo da to nije iz nepovjerenja, već iz bojazni za njihove vjerne drugarice. Ništa ne ispitujemo. No mi smo tu i čekamo.“ (Ruklić 1983: 399); „Dogovoren je sastanak za sutra. Svi će doći. Jeličin brat Jaro poručio je da mi ne dolazimo. Neće biti ni čitanja, ni raspravljanja. Bit će samo 'muške' stvari.“ (Ruklić 1983: 401)

³⁹ Usp. „Naši dečki otputovali su u Beograd u posjet svojim drugovima. Student Baričević čitat će izvještaj o radu zagrebačke omladine, rekao nam je Jeličin brat. Ostat će četiri do pet dana i bit će svaki dan priredbe. No djevojka nije išla ni jedna. Zar je i u velikom svijetu tako?“ (Ruklić 1983: 378)

da joj pročita o čemu se radi. Darka tako doznaje za Klaru Zetkin i borbu za žensko pravo glasa i poboljšanje položaja radnica, no to je ujedno i jedini spomen o tome u zapisima, i premda se Darka oduševljava tim idejama, one joj se čine nespojivima s njezinim svakodnevnim životom.

Stenjevačka republika i atentat na bana Cuvaja

Djevojačka je uloga u đačkome pokretu, kako se čini iz zapisa, donekle sporedna: one sudjeluju na sastancima, ali na njima uglavnom šute, tek povremeno na književno-političkim sastancima imaju i aktivniju ulogu (čitanje poezije, sviranje, pjevanje). Unutar svojega razreda djevojke se samo-organiziraju, samovoljno izlaze iz škole i odlaze na đačke demonstracije u ožujku 1912, čime i započinje njihova ozbiljnija politička djelatnost. Na sastanke s angažiranom omladinom prvi ih poziva i dovodi brat jedne od njih, u zapisima imenovane kao Jelica, odnosno, prema navodima Zorice Stipetić, Alica Cvijić. Spomenuti je brat Đuka ili Gjuro Cvijić. Djevojke također, uz roditeljsku dozvolu, sudjeluju i na javnim đačkim i sveučilišnim sastancima, a u nastavku zapisa vrlo je zanimljivo pratiti kako se nacionalni žar isprepleće s narativom romanse, budući da se pojavljuju prvi djevojački romantični interesi za mladiće koji se doimaju suplementarnima djevojačkom rodoljublju. Također, u adolescentičnim zapisima jasno se iskazuje veći interes za sastanke koji su istovremeno i književno/umjetnički i politički, nego za samo političke. U tome smislu zapisi ne otkrivaju stvarne razmjere djevojačke uključenosti u proces planiranja atentata niti u političko djelovanje „drugova“. Zanimljivo je, međutim, da naziv organizacije „Stenjevačka republika“, kako se u zapisima naziva to miješano đačko-studentsko društvo u kojem se planira atentat na Cuvaja, potječe od mjesta na kojem se, prema Rukličkinim zapisima, dva puta tajno sastaju: stenjevačkoga posjeda Milićinih roditelja. Na drugome sastanku, koji u zapisima nije precizno datiran ali se zbiva između travnja i lipnja 1912, vrlo se neodređeno spominje nervoza i napetost Luke Jukića i njegovo nastojanje da se „sve dogovori“. Na sastanku od djevojaka sudjeluju Milica, Darka i Anda⁴⁰, a od mladića Luka Jukić, Franjo Neidhardt, Josip Šarinić, Dragan Bubić, Augusto Augustov⁴¹, Kamilo Horvatin, Gjuro Cvijić i Roman Horvat, usp. Ruklić 1983: 395. Popis je rekonstruiran prema zapisu iz Andina spomenara, u

⁴⁰ Prema navodima Zorice Stipetić, Anda je Sandra Hrubí, usp. prema Ruklić 1973 (br. 9571): 13.

⁴¹ August Cesarec, usp. Ruklić 1973 (br. 9572): 13. Pseudonimom Augusto Augustov potpisao je svoj prvi objavljeni književni tekst *Bezbožni sin* u *Valu* (*Val*, I, br. 2, 14-16; *Val*, I, br. 3, 26-28; *Val*, I, br. 4, 38-40. Brojevi stranica u *Valu* numerirani su nastavljajući se na prethodni broj, tako broj 2 započinje stranicom 13).

koji su se svi mladići upisali (od djevojaka nije upisana ni jedna, barem prema Rukličkinim zapisima, što također može sugerirati da je djevojačko djelovanje u društvu bilo od sekundarne važnosti). Međutim, Ruklić ne navodi što se dalje na sastanku zbivalo, premda se iz zapisanoga tijeka sastanka može steći dojam da mladići nisu željeli razgovarati o atentatu u prisutnosti djevojaka: „Gledala sam u Lukino lice. Ono je probljedilo, a na čelo mu izbi gust i krupan znoj. Njegove svijetle oči kao da su potamnjele. Onda je ustao i poviknuo: 'Danas moramo sve dogovoriti.' Guta je pogledao u nas djevojčice i rekao tiho: 'Kasnije, prije odlaska.' Nastala je šutnja.“ (Ruklić 1983: 395) Nakon što je atentat izvršen 8. lipnja 1912, međutim, u Rukličkinim se zapisima uložila djevojaka u planiranju atentata pridaje vrlo velika uloga:

„Na istrazi se doznalo da se spremao Luka Jukić izvesti atentat već na Tijelovo, no nije mu se desila zgodna prilika. (Ne, nije bilo tako, no tu tajnu neće nitko nikad doznati.) (...) Sada, kad čitam u novinama o atentatu, s užasom mislim što se sve moglo dogoditi da je bio izveden na Tijelovo, za vrijeme procesije. Sva sreća da je Luka svoj naum saopćio i Milici, a ona nama. Naši mladi revolucionarci nisu dostatno upućeni u raspored takove svečanosti, pa ne bi mogli ni predvidjeti svu strahotu: djevojčice u bijelim haljinama s košaricama punim ružinih latica išle su uz bana Cuvaja, lijevo i desno. A sa objiju strana ulice, na pločniku, opet djeca i njihovi roditelji. Da je pao hitac iz Lukinog revolvera! I naš razred je tog dana prolazio gradskim ulicama (no mi nismo bile uz bana). Po četiri u redu, naši su se pogledi susretali, sve smo mislile isto: da je Lukin hitac danas pao! Nitko neće saznati da smo mi spriječile veliku nesreću. Ponosne smo da je jedan pravi rodoljub, jedan veliki idealist, poslušao savjet svojih 'malih hrabrih drugarica', kako nas je on zvao.“ (Ruklić 1983: 401)

Iz gornjeg se citata može rekonstruirati da djevojke o Lukinim planovima ipak doznaju posredno, a ne na sastancima, jer se navodi da je Luka svoj plan priopćio svojoj djevojci Milici, a tek ona drugim djevojkama⁴², no neovisno o tome djevojkama se pripisuje znatno veći utjecaj nego što to službena povijest bilježi.⁴³ No nakon izvršenoga atentata u Rukličkinim se zapisima bilježi samo reakcija suosjećanja s

⁴² Izuzetno je zanimljivo da se motiv Lukina povjeravanja plana djevojci pojavljuje kao važan motiv u romanu Dragana Bubića *Atentat* iz 1926, pri čemu se djevojci pripisuje prijavljivanje Luke policiji.

⁴³ Usp. Horvat 2006. Horvat spominje planove o atentatu na Tijelovo, s time da je plan uključivao bacanje bombe. No prema Horvatu, plan je odbačen zbog manjkavosti organizacije, kao i zbog činjenice da Luka Jukić nije znao baratati bombom, koja je u to doba bila slabo poznata novina. Horvat spominje i moralne skrupule dječaka, koji su se prepali mogućih nedužnih žrtava na tijelovskoj procesiji, osobito školske djece, no u tome kontekstu uopće ne spominje djevojke, usp. Horvat 2006: 154.

Lukom i Milicom („Bože moj! Jadni Luka, jadni naši prijatelji, što će biti? Hoće li progoniti i Milicu? Pa Andu i Jelicu? (...) Jadni Luka, progonili su ga posve izbezumljenoga! (...) Da li je on pomogao svojoj domovini? Hoće li to biti opomena 'onima'? O divna 'Stenjevačka republika' – propala, uništena!“ (Ruklić 1983: 400-401), ne i šok zbog dvije smrti kao posljedice Lukina atentata. Ujedno, na ovom se mjestu prvi puta u zapisima Lukin čin povezuje s domovinom kao motivom – djevojačko djelovanje do ovoga se mjesta uglavnom konotira vjernošću i posvećenošću političkoj „ideji“ nacionalnoga oslobođenja, premda se o tome u zapisima ne govori konkretno; politički sadržaj djelovanja u zapisima je „ispražnjen“ od sadržaja, što se ne može posve jednostavno tumačiti. Čini se, naime, da su mladići djevojke zaista držali donekle neupućenima u svoje planove i svoje političke ideje, dok je, s druge strane, u zapisima vrlo jasno artikulirana snažna djevojačka posvećenost ideji političkoga udruživanja i suradnje s mladićima. Neposredno nakon atentata, primjerice, Gjuro Cvijić donosi Darki potencijalno inkriminirajuću korespondenciju između „drugova“ i traži od nje da je sakrije. Darka uzbuđeno uzima paket, ali ga ne skriva zbog posvećenosti ideji nacionalnoga oslobođenja, već zbog osjećaja pripadnosti organizaciji: „Kako se sve to dogodilo? Ne snalazim se. Idem od početka. Danas poslije podne. Tata na poslu, mama je otišla u dućan. Ostala sam sama. Priredila sam knjige i bilježnice. Najednom kratki i oštri glas zvona: jedanput, drugi put, treći put. Skočila sam na vrata: 'Tko je?' 'Darko, brzo otvori. Od Augusta.' U hodnik je upao Jaro, sav zadihan, zažaren. Iz papirnate vrećice izvadio je paket. 'Kod svih nas će biti premetačina, to je sigurno. K tebi neće doći. Čuvaj kao svoje oči. Unutra je tajna prepiska. Da je nađu, svi bi visjeli.' Jaro je odjurio. Stajala sam s paketom. Noge su mi odrvenjele. Onda, samo sam se našla pred ormarićem, turnula paket i zaključala ga. Eto, sad tu sjedim, i ponosna i u strahu, i u brizi. Da li su sve opasne stvari posakrivali? O, moji hrabri drugovi! A ja čuvam vaše tajne – i čuvat ću ih, voljela bih umrijeti, nego izdati.“ (Ruklić 1983: 400)

Motiv izdaje, koji se ovdje tek usput navodi i dalje u zapisima ne tematizira, ujedno je u povijesnom kontekstu ključan za daljnji razvoj događaja, budući da je jedan od članova „Stenjevačke republike“ zaista izdao „drugove“⁴⁴, no Ruklić o tome u zapisima ne navodi ništa. U daljnjim se zapisima spominje organiziranje Lukina (neuspjela) bijega iz zatvora, kao i upoznavanje Lukine majke, odnosno Miličina bol i

⁴⁴ O tome usp. Horvat 2006. i Matan 2005: 98. Riječ je o Draganu Bublincu, koji 1926. godine objavljuje roman *Atentat*, u kojem pokušava svoju izdaju anulirati time što u romanu ključnu ulogu u otkrivanju policiji pripisuje Lukinoj djevojci, usp. Bublinc 1926.

tuga zbog Luke. U vrlo kratkom navodu o završetku školske godine (krajem lipnja 1912) zapisivačica navodi što se nakon atentata zbilo s djevojkama „štrajkačicama“, kako ih u školi nazivaju: „Anda odlazi na oporavak u požeški kraj, u jednu uglednu rodoljubnu kuću. Jelica prati majku na selo (sirota, sva je ubita zbog svoga sina), a Milica mora 'za kaznu' k udatoj sestri u Hercegnovi, da bude 'što dalje od tih pogubnih elemenata', zaključio je njezin otac.“ (Ruklić 1983: 405)

Ovakav završetak djevojačke političke aktivnosti nije neočekivan, osobito s obzirom na atentat koji je u građanskome društvu šokantno odjeknuo. Ponovno se uspostavlja roditeljski autoritet, koji su djevojke do tada vidno zaobilazile, ignorirale ili mu izmicale, te se djevojke discipliniraju i sankcioniraju. Zanimljiva je pritom spomenuta očeva opaska koja djevojački bunt konotira kao izgred i utjecaj pogubnih elemenata, negirajući na taj način djevojačko samo-određenje kao (barem djelomično) političnih bića. Nadjačala je roditeljska predodžba o pustolovnosti/opasnoj zabavi.

Zapisi o političnom djelovanju djevojaka nakon toga mjesta završavaju, te se do kraja teksta preuzima završetak *Dnevnika* iz 1938, što čitatelj/ici obje verzije ostavlja dojam stanovite tekstualne nekoherentnosti. U kratkim se zapisima fokus pripovijedanja vraća na obiteljsku tematiku i očevu smrt, kao i na Darkinu odluku o preuzimanju očeva posla i napuštanju ambicije o učiteljskom zanimanju. U dokumentarnom smislu ovdje zapisi također postaju nepouzdanima, s obzirom na Rukličino građansko zanimanje učiteljice⁴⁵. Također, do kraja zapisa više se ne spominje nitko od đakčoga društva, ni djevojke ni dječaci, a u fokus pripovijedanja ponovno ulazi Olga, prijateljica koja se tek kratko spominje na početku ove verzije zapisa, dok u *Dnevniku* (1938) ima istaknutiju ulogu.

Pobunjena ili ušutkana adolescentica?

Zaključno, naslovna sugestija o ušutkavanju adolescentice i njezina otpora dominantnim i opresivnim društvenim strukturama – u bilo kojem kontekstu – odnosila se na činjenicu o postojanju dvije (ili čak tri, usp. Ruklić 1973/74) različite verzije o odrastanju adolescentice na početku 20. stoljeća i na figuru ušutkane, nekonfliktne, ukopljene adolescentice kakva se diskurzivno uspostavlja romanom s kraja tridesetih godina, upravo u vrijeme kada takvu predodžbu o adolescentu *Sedmi be* osporava, pa i ruši. Javni lik adolescentice, diskurzivno konstituiran u

⁴⁵ Usp. Matković 1983.

adolescentskoj književnosti, ostaje nepobunjen, nebuntovan, možda čak i nijem; drugim riječima, adolescentičin otpor, u kojem god kontekstu, ostaje nevidljiv i neiskaziv. Povijest adolescentske književnosti pokazuje da će takav javni lik adolescentice u hrvatskoj književnosti dominirati tijekom 20. stoljeća i da će, neovisno o stvarnome, pa i povijesno potvrđenom otporu, adolescentska književnost čuvati ideju o buntovnome adolescentu i pomirenoj adolescentici.

(Post scriptum: o pouzdanosti adolescentice

Jedno od središnjih pitanja koje se nameće kod čitanja obje verzije Rukličkina teksta svakako je ono o vjerodostojnosti zapisa odnosno o dokumentarnoj vrijednosti teksta, kao i o vremenu u kojem zapisi nastaju. Na to se pitanje, dakako, odgovor ne može dati sa sigurnošću. Premda nam se zanimljivijom čini predodžbena razina i diskurzivno konstituiranje predodžbe o adolescentici, upravo povijesni kontekst odnosno potencijalna dokumentarnost teksta tu predodžbu čini još referentnijom. U tome smislu u post scriptumu izdvajamo tri kratke opaske koje su nam se nametnule kod čitanja verzije iz 1983:

1. Problem imenovanja prijateljica i prijatelja. Prilikom serijalizacije dijela zapisa u *Vjesniku* 1973. i 1974. Zorica Stipetić (vjerojatno u suradnji s autoricom) razrješava sve nadimke i pseudonime koji se koriste u tekstu. Prema tome razrješenju Darkina/Zorina najbolja prijateljica Milica, u tekstu navedena kao zaručnica Luke Jukića, imenovana je kao Milica Semelić. Josip Horvat, međutim, citira Jukićevo pismo koje 19. rujna 1912. šalje iz zatvora nepoznatome primatelju u Sarajevo (Horvat 2006: 170-173), u kojem Jukić navodi da se korespondencija namijenjena njemu može slati na adresu Darinke Semelić u Zagreb. Prema Rukličkinim zapisima, međutim, Darinka je Miličina starija sestra, a u Rukličkinom se tekstu s posvemašnjom sigurnošću ljubavna veza s Lukom Jukićem pripisuje Milici, a ne Darinki, koja nije pripadala đačkome društvu i bila je od njega starija. S druge strane, Ivan Očak Milicu identificira kao Milicu Bogdanović (Očak 1982: 25), no ne navodi izvor toga podatka. U ovom se slučaju iskaz Luke Jukića donekle kosi s Rukličkinim navodima. Podaci o Milici Semelić s internetskog portala geni.com⁴⁶ podudarni

⁴⁶ <https://www.geni.com/people/Milica-Zora-B%C3%B6senbacher/6000000010301762195>

su s navodima Zore Ruklić: rođena je u Stenjevcu 1896. i imala je sestru Darinku, rođenu 1894⁴⁷. U zapisima Ruklić navodi da Milica ima oca i strogu pomajku, što se podudara s podacima na spomenutom portalu. Ipak, to ne razrješava dvojbu oko točnosti Ruklićkinih navoda.

2. Uloga Zore Ruklić u djevojačkom društvu. Prema Ivanu Očaku, koji kao izvor podataka navodi razgovor s Alicom Cvijić (u Ruklićkinu tekstu nazvana Jelicom), Zora Ruklić bila je neka vrsta đlačkoga vođe u djevojačkom razredu (usp. Očak 1982: 46). Ruklićkini zapisi ne odaju takav dojam, što, dakako, može biti i zbog autoričine skromnosti, no zanimljivo je da od svih članica i članova „Stenjevačke republike“ jedino Zora nije uhićena i da joj Đuka Cvijić nakon atentata donosi inkriminirajuću korespondenciju kao najmanje sumnjivoj ili uopće nesumnjivoj članici družine
3. Neobična, čak paradoksalna tekstualna dinamika. U zapisima se ravnomjerno izmjenjuju prizori iz djevojačke svakodnevice i izvještaji o političkim sastancima ili djevojačkom nacionalnom zanosu, što svakako sugerira da su zapisi u velikoj mjeri dokumentarni, no ponegdje se takva tekstualna dinamika doima nekoherentnom, pa i uistinu začudnom, što može sugerirati da zapisi nastaju u različito vrijeme, pa bi stoga i njihova vjerodostojnost bila poljuljana. Takav je slučaj upravo u vremenu kada se izvještava o pretpostavljenom planiranju atentata i samome činu atentata, kada se dijelovi teksta začudno prekidaju i umeću se nepovezane epizode koje bitno remete tijek i dinamiku pripovijedanja. Tako nakon izvještaja o sastanku Stenjevačke republike u Milićinom vrtu na kojem se nagovješta atentat, te nakon navođenja popisa prisutnih koji je prepisan iz Andina spomenara odlomak naglo završava, a sljedeći je odlomak kratka mini-epizoda o slučajnome susretu s nepoznatom mladom majkom i njezinom kćeri, koji započinje opaskom: „Mala djeca i mali psići, to su najsladji stvorovi. Mogao bi ih čovjek i sate gledati.“ (Ruklić 1983: 396). Također, upravo u času atentata, nakon šokantnoga kratkoga posjeta Jare (Đuke Cvijića) koji joj predaje paket s korespondencijom na skrivanje i bježi, dakle u času najvećega uzbuđenja, umetnut je, posve neočekivano, školski zadatak o znamenitoj ulici našega grada, koji pripovjedačica donosi u cijelosti i time na najuzbudljivijem

⁴⁷ Usp. <https://www.geni.com/people/Darinka-Richter/6000000010301798177>

dijelu prekida pripovijedanje, koje se nastavlja nakon školske zadaće: pripovijedanje o samome činu atentata, usp. Ruklić 1983: 400. Dakako, ovakav raspored pripovijedanja sam po sebi ne čini tekst manje pouzdanim, ali bitno utječe na naše razumijevanje pripovijedanih zbivanja.)

Literatura:

Public, Dragan (1926) *Atentat*. Zagreb: Matica hrvatska.

Crnković, Milan i Dubravka Težak (2002) *Povijest hrvatske dječje književnosti. Od početka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.

Despot, Igor (2012) „Sjeverozapadna Hrvatska u vrijeme Balkanskih ratova.“ *Podravina*, 11, br. 22, 72-81.

Flaker, Aleksandar (21983) *Proza u trapericama*. Zagreb: Liber.

Genette, Gerard (1997) *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hameršak, Marijana (2011) *Pričalice. O povijesti djetinjstva i bajke*. Zagreb: Algoritam.

Hameršak, Marijana i Dubravka Zima (2015) *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam International.

Horvat, Josip (2006) *Pobuna omladine 1911 – 1914*. Zagreb: SKD Prosvjeta; Gordogan.

Horvat, Josip (Joža) (1939) *Sedmi be*. Zagreb: vlastita naklada.

Horvat, Joža (1999) *Zujezdane dubine*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Hranjec, Stjepan (1998) *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje.

Majhut, Berislav (2005) *Pustolov, siročić i dječja družba. Hrvatski dječji roman do 1945*. Zagreb: ZZOK, FF press.

Majhut, Berislav (2013) „Bijela područja i crne rupe povijesti hrvatske dječje književnosti.“ U: Protrka Štimec, Marina, Diana Zalar i Dubravka Zima (ur.) (2013) *Veliki vidar. Stoljeće Grigora Viteza*. Zagreb: Učiteljski fakultet. 311-328.

Marjanić, Suzana (2011) „O bespovratnim situacijama. Razgovor s Damirom Bartolom Indošem i Tanjom Vrvilo.“ *Zarez*, XIII/303, 17. veljače 2011, 32-33.

Matan, Branko (prir.) (2005) *Josip Horvat & nacionalistička omladina 2*. Temat. U: Gordogan, 3 (2005), br. 7-9, 77-118.

Matković, Marijan (ur.) (1983) Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga 400. Zagreb: JAZU.

Očak, Ivan (1982) *Braća Cvijići*. Zagreb: Spektar/Globus.

Ruklić, Zora (s. a.) *Dvorac na brijegu i druge pripovijesti*. Zagreb: Hrvatski pedagoško književni zbor. Omladinska knjižnica.

Ruklić, Zora (1938) *Iz dnevnika jedne djevojčice*. Zagreb: Naklada školskih knjiga i tiskarnica Savske Banovine.

Ruklić, Zora (1943) *Mali dom*. Zagreb: Hrvatski književnopedagoški zbor. Knjižnica za mladež.

Ruklić, Zora (1973/1974) „Đački štrajk u Zagrebu 1912.“ *Vjesnik*, 34/1973, br. 9570 (25. prosinca 1973), str. 11, br. 9571 (26. prosinca 1973), str. 13, br. 9572 (27. prosinca 1973), str. 13, br. 9573 (28. prosinca 1973), str. 13, br. 9574 (29. prosinca 1973), str. 11, *Vjesnik* (30. i 31. prosinca 1973, 1. i 2. siječnja 1974), str. 16, *Vjesnik*, 35/1974, br. 9576 (3. siječnja 1974), str. 13, br. 9577 (4. siječnja 1974), str. 13, br. 9578 (5. siječnja 1974), str. 13, *Vjesnik*, 6. i 7. siječnja 1974, str. 10, br. 9580 (8. siječnja 1974), str. 11. Priredila Zorica Stipetić.

Ruklić, Zora (1983) *Iz dnevnika jedne djevojčice. Zagreb, srpanj 1911-listopad 1912*. U: Matković, Marijan (ur.) Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga 400. Zagreb: JAZU.

Težak, Dubravka (2008) „Dvije spisateljice romana za mlade odrasle.“ *Kolo*, XVIII, br. 3-4, 249-261.

Trstenjak, Davorin (1882) *Savka i Stanko. Izvorna pripovijest odraslijoj mladeži*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.

Zima, Dubravka (2008) „Adolescentski roman u Hrvatskoj do početka 2000. godine.“ *Kolo*, XVIII, br. 3-4, 213-248.

Zima, Dubravka (2011) *Kraći ljudi. Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Zagreb: Školska knjiga.

Zima, Dubravka (2013) „Adolescentska književnost i adolescentica. Javni i privatni lik adolescentice u drugoj polovici 19. stoljeća.“ U: Protrka Štimec, Marina, Diana Zalar i Dubravka Zima (ur.) (2013) *Veliki vidar. Stoljeće Grigora Viteza*. Zagreb: Učiteljski fakultet. 373-397.

Župan, Dinko (2013) *Mentalni korzet. Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868 – 1918)*. Osijek i Slavonski Brod: Učiteljski fakultet Sveučilišta Josip Juraj Strossmayer i Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.

Summary

Paper analyzes YA novel *Diary of a girl* written and published in 1938 by Zora Ruklić and figures out images of a adolescent girl in given time. Those images are regulated by ideas of being obedient, nice, diligent and patriotic, not interested in sexuality or politics, but willing to do what it takes to be useful to one's homeland. The novel becomes more interesting, though, when the same author publishes another version of this text in 1983, in which this uncontroversial images and ideas are being negotiated with and questioned. In the second version, which is slightly longer, author Zora Ruklić reveals herself as a central character (girl who writes a diary), who is pretty much involved in revolutionary processes and events at the beginning of 20th Century, including the attempt to assassinate politician Slavko Cuvaj, Croatian regent at the time. Author as a adolescent girl participates in group of revolutionary young men and women, and her engagement and insurgence complicate and question all of aforementioned images and ideas of female adolescence as a non-conflict, uncontroversial and incorporated in society.

Keywords: female adolescence in early 20th Century, YA literature, Zora Ruklić, assassination attempt, regent Slavko Cuvaj